

TAULA DE DEBAT: LA RESPOSTA DE L'EDUCACIÓ A LA DIVERSITAT RELIGIOSA

Jordi Nomen
Escola Sadako

Només per l'educació pot l'home arribar a ser Home.
L'home no és més que el que l'educació fa d'ell.
Immanuel Kant

El primer en el que vaig pensar quan em van convidar a aquesta taula de debat sobre la resposta de l'educació a la diversitat religiosa va ser en el meu alumnat. Em vaig preguntar sobre la seva educació religiosa. A continuació, vaig recordar un esplèndid llibret de Roger Pol-Droit anomenat "Les religions explicades als fills"¹. Comparteixo plenament el seu diagnòstic inicial: "Maria tenia tretze anys i no havia rebut educació religiosa. (...) Havíem pensat: *Ella mateixa escollirà i construirà les seves pròpies conviccions*. Aquesta posició semblava ben raonable.(...) Així, doncs, la Maria havia crescut sense ser de cap religió, com moltes criatures de la seva generació. Però no ens havíem imaginat les conseqüències, de tot això: em vaig quedar sorprès dels punts de referència que li mancaven".

Crec que aquesta és una situació força compartida i sembla clar afirmar que desconèixer-ho tot sobre les religions significa un empobriment que no té res a veure amb les creences i sí amb la capacitat de moure's, de forma autònoma, en el nostre món. Sense referències religioses no es poden entendre nombroses manifestacions culturals i artístiques però tampoc es pot aprofundir en alguns dels conflictes que trasbalsen el nostre món i, per tant, tampoc es poden proposar les solucions que els resolguin o temperin. I encara més, sense referents religiosos no podem, de cap manera, conèixer, en profunditat l'ésser humà perquè hi ha un àmbit de la seva creença i experiència històrica que s'hi refereix. Les religions ens han aportat, potser no en exclusiva però sí de forma força important, un munt de valors com la sensació de comunitat, l'abandonament del jo, la idea de transcendència, l'adquisició de perspectiva, que haurien de ser patrimoni de tota la humanitat en línia al que es defensa en el darrer llibre del filòsof francès Alain de Botton².

Així doncs, l'educació religiosa té molt d'essencial.

La següent pregunta que em vaig fer va ser: Quina orientació ha de tenir doncs la formació religiosa a l'escola? Aquí, la situació va començar a esdevenir més complexa. De quin tipus de formació estem parlant? Confessional-catequista o cultural-històrica? En la meua opinió el que és objecte de debat és la formació religiosa a l'escola pública i això condiona la resposta a l'anterior pregunta. En un país com el nostre, democràtic, la família veu reconeguda per l'Estat i les lleis la seva llibertat per escollir una escola que porti una formació en valors coherent amb les seves creences. Ningú discutirà que una escola privada tingui en el seu ideari el seu caràcter religiós i confessional sempre i quan n'informi els pares prèviament (en tot cas, podem discutir si la oferta confessional abasta de forma desitjable la diversitat de religions que avui es

---

¹ Droit, R.P. (2006). *Les religions explicades als fills*, Barcelona: Edicions la Campana. p. 5

² De Botton, A. (2012). *Religión para ateos*. Barcelona: Ed. RBA

troben en el nostre país, per permetre l'exercici efectiu d'aquesta llibertat, o si la precarietat socioeconòmica pot ser-ne un obstacle...). La discussió se centra, doncs, en l'escola pública, que, al meu parer, ha de definir-se com a laica, i, per tant, descarregada de qualsevol formació de tipus confessional. Aquesta ha de ser una escola que treballi la formació religiosa des d'un punt de vista cultural-històric, fonamentalment filosòfic. Quin seria el contingut d'aquesta formació, tenint en compte que la diversitat religiosa en l'escola pública és una realitat, íntimament lligada a la immigració? L'abordatge d'aquesta programa de formació no pot ser objectiu; em sembla que l'objectivitat en l'educació en valors no és possible, com a màxim podem arribar a la neutralitat quan no es traspua, de forma clara, la visió que l'escola faci de la diversitat religiosa a l'aula: serà considerat un problema a resoldre? serà una oportunitat per enfortir els lligams de mínims comuns denominadors entre les diverses religions i persones? tindrà en compte les opcions agnòstiques i atees perfectament lícites en la societat democràtica que hem esdevingut? Aquestes són algunes de les preguntes a respondre per part de l'Escola.

Penso que la formació religiosa hauria d'abastar quatre camps de conceptes diferenciats. Per començar caldria treballar amb l'alumnat els conceptes religiosos fonamentals, començant per la pròpia definició sobre què és una religió. En aquest sentit, André Comte Sponville en el seu llibre "L'Ànima de l'ateisme", cita a Durheim per definir la religió com "un sistema solidari de creences i pràctiques relatives a les coses sagrades, és a dir, separades o prohibides, unes creences o pràctiques que apleguen en una mateixa comunitat moral, anomenada església, tots aquells que s'hi adhereixen."³ Per això proposo que es comencin treballant els conceptes bàsics per entendre el funcionament d'una religió, com poden ser dogma, creença, sagrat, profà, ritual, símbol, església, moral... Sense crear un vocabulari compartit és molt difícil parlar de cultura religiosa. En aquest sentit, per la càrrega fortament identitària del fenomen estudiat, els educadors hauríem de procurar establir el respecte com a regla d'or del nostre treball. Així ho resumeix Droit, a qui esmentava al principi: "Doncs mira, no intentarem saber qui té raó i qui no en té, ni quina religió és la millor. Tampoc ens preguntarem si tenir una religió és millor o pitjor que no pas no tenir-ne cap. Intentarem considerar les religions com a testimonis de la recerca inquieta dels éssers humans. Encara que les religions siguin mil, aquesta recerca només és una!"⁴

Preguntes com: pot ser una pedra un objecte sagrat? o reflexions sobre si un dels nostres drets hauria de ser "el dret a establir els nostres referents sagrats sense coacció" haurien de presidir el diàleg de les nostres escoles respecte el fenomen religiós. La segona fase conceptual del programa consistiria en l'estudi de les diverses religions amb criteris de classificació com si tenen o no divinitat o divinitats, si estableixen en la mort la transcendència de la consciència, la reencarnació o altres, els diferents rituals, els dogmes, les obligacions dels creients, les seves prohibicions. Crec que també s'haurien d'establir debats al voltant de l'agnosticisme i l'ateisme com a posicions lícites. Seria essencial no caure en l'error, d'altra banda freqüent en estudiar aquests aspectes, d'establir el nombre de creients com a criteri de fiabilitat de les religions. Això genera una visió altament carregada de prejudicis envers les minories i no afavoreix per a res el respecte ni l'empatia que han de ser fonamentals en el tractament de temes tan controvertits com aquests. Per a mi resultaria essencial també parlar dels diferents mecanismes que han explicat la implantació massiva de les religions i també els que han conduït a la desafecció per part de moltes persones.

---

³ Comte-Sponville, A. (2007). *L'ànima de l'ateisme*. Barcelona: Ed.Paidós p. 21.

⁴ Droit, R.P. Op.cit. p. 32

Una bona formació religiosa hauria d'incloure, en tercer lloc, la mirada sobre els conflictes intrareligiosos i interreligiosos, tant culturals com històrics. En aquest apartat caldria parlar de minories i majories, de ruptures, de situacions històriques com el conflicte palestino-israelià o les persecucions religioses, el fonamentalisme, el terrorisme d'arrel religiosa o les reivindicacions històriques del laïcisme. En aquests casos, seguint la formulació de André Comte-Sponville, "No és la fe la que incita a les matances. És el fanatisme bé sigui religiós o bé polític. És la intolerància. És l'odi."⁵

Òbviament també seria interessant parlar de persones que han estat clau en el devenir històric de les religions, des dels profetes a personalitats destacades. Diu Comte Sponville . "I després també hi ha, tant entre els creients com entre els incrèduls, herois admirables, artistes o pensadors genials, i éssers humans commovedors."⁶

Finalment, hauríem de tractar les referències religioses en el món de la cultura i, especialment de l'art, per poder aconseguir una sòlida comprensió de nombroses manifestacions humanes en les quals ha intervingut el factor religiós. Crec que en aquest punt caldria lligar aquestes manifestacions amb les necessitats humanes que han vingut a cobrir per no fer de la cultura una forma d'escolàstica sinó una forma de solució als problemes humans. Així diu, per exemple Alain de Botton: "Una educació cultural apropiada hauria d'inspirar-nos afecte pel veí, el desig d'aclarir la confusió de l'home i minvar la seva misèria, i, en la seva versió més elevada, engendrar ni menys ni més que la noble aspiració a deixar un món millor i més feliç del que hem trobat."⁷

Amb tot, aquest programa ambiciós de cultura religiosa no hauria de fer-nos perdre de vista que tant o més importants que els conceptes serien els procediments i els valors implementats en el seu desenvolupament. Respecte als primers proposaria el debat a classe (amb l'ús de dilemes, com la conveniència de portar símbols religiosos a l'aula, o els prejudicis religiosos), de treballs cooperatius (per preparar una setmana de cada religió al centre -incloent l'agnosticisme i l'ateisme-, un calendari interreligiós de festivitats a l'escola o una aportació sobre la gastronomia i la religió, per posar exemples), de programes de visites als diferents llocs de culte propers, d'entrevistes a personalitats de religions diverses, de decoració de l'aula i l'escola amb referents artístics de les diferents religions. Respecte als valors, establiria un diàleg previ sobre el respecte religiós entre l'alumnat. Caldria deixar molt clara la diferència entre tolerància i respecte. La primera permet la llibertat de l'altre com una donació graciosa, no com un dret. A més, no procura la comprensió ni afavoreix l'empatia sinó més aviat la indiferència. El segon aconsegueix els efectes contraris.

Aquesta forma de treballar els continguts, en cas que existís una forta diversitat religiosa al centre, podria traduir-se en la creació d'una comissió religiosa- formada per membres de tota la comunitat escolar- que pogués establir celebracions, festes, règims alimentaris que poguessin expressar totes les sensibilitats, sempre des del punt de vista que caldrien acords de mínims per l'impossibilitat de pactar els màxims i reeixir.

---

⁵ Comte-Sponville, A. Op.cit. p. 87

⁶ Comte-Sponville, A. Op.cit. p. 87-88

⁷ De Botton, A. Op.cit. p.96

Un tractament del fenomen religiós, com el que proposem, hauria d'estar incardinat en el projecte de centre i ser transversal per tenir èxit. Això implicaria una organització escolar innovadora dels moments i un tractament de l'alteritat que visibilitzaria una integració del coneixement de les diferents religions en el centre. És aquesta la política que es troba en els centres públics actualment? M'agradaria equivocar-me en dir que no, però crec que la política actual respecte a aquest tema tendeix a invisibilitzar la diversitat religiosa perquè es pensa que això evita més problemes. Tornem a la concepció que esmentàvem de la diversitat religiosa com a problema i no com a oportunitat.

És probable que, algú, sentint les meves paraules, pensi que aquesta formació religiosa no és compatible amb una formació científica. Jo, crec que justament aquí es troba l'error. El nostre alumnat ha de conèixer les diferents formes en què l'ésser humà s'apropa a la realitat. Així, la reflexió és una forma de coneixement filosòfic de la realitat, l'experimentació esdevé l'aproximació científica, la creativitat la forma artística i, finalment, la creença l'aproximació religiosa. La complexitat de l'ésser humà es troba justament quan abasta la realitat de diferents formes. L'important, al meu parer, és la distinció de quan s'utilitza una, o l'altra, o més d'una. I per això, entre altres coses, cal que els nostres alumnes tinguin una formació filosòfica, científica, artística i religiosa. Igual que en el treball de taller es requereixen eines diferents per ser usades en casos diferents; no podem amagar una eina –epistemologia- perquè potser farà falta per treballar la fusta - realitat- d'una forma determinada que la requereixi.

No voldria acabar la meua intervenció sense fer referència a dues dificultats que s'evidencien a partir de la proposta realitzada. D'una banda, és evident que la formació del professorat en el coneixement de les diferents religions hauria de millorar notablement. En la introducció al seu llibre "50 cosas que hay que saber sobre la religión", Peter Stanford proposa, de forma molt raonable: "Conèixer millor aquest important impuls que segueix determinant el nostre món hauria de representar una oportunitat per abandonar els recurrents tòpics al parlar de la religió. No pretenc aconseguir que, en acabar el viatge, el lector s'hagi convertit, sinó simplement que se senti en millors condicions per a participar dels debats actuals".⁸ Crec que aquest és l'esperit del laïcisme, conèixer per respectar, conèixer per triar lliurement. I per això crec que la formació inicial dels mestres i professors hauria de recollir els aspectes aquí proposats, des del punt de vista establert. Educar la mirada del fet religiós, per dir-ho d'alguna manera.

D'altra banda, s'hauria de donar més paper a les famílies per col·laborar en el disseny de mínims al qual abans fèiem referència. La família fa una tria respecte a aquest tema però, en el marc del laïcisme, ha de col·laborar a fixar els mínims del seu projecte que poden ser compartits amb tots els altres, creients i no creients. Crec que actualment les famílies mantenen la religió com a aspecte de la intimitat sense diferenciar que la cultura religiosa, pel que aquí hem argumentat, ha de ser objecte de tots. Certament, els centres solen tancar majoritàriament el seu projecte a aquests aspectes per la dificultat de no ultrapassar aquesta delicada línia que suposa la diferència entre la creença religiosa i la cultura religiosa. Potser això podria canviar, amb la participació de les famílies.

Quedo convençut, amb Julien Ries en el seu llibre "El sentido de lo sagrado" que sens dubte "és impossible entrar en el cor de l'experiència de la fe viscuda per l'home religiós, però és

---

⁸ Stanford, P. (2011). *50 cosas que hay que saber sobre religión*. Barcelona: Ed. Ariel, p. 7

necessari interpretar el discurs a través del qual aquest home dóna compte de la seva experiència.”⁹ I això sí és possible, fins i tot per una persona atea.

Les religions han incorporat a la nostra vida remeis que poden ser útils a tots, fins i tot si es deslliguen dels components sobrenaturals que els han compostat. La saviesa de la religió ha de ser patrimoni de tota la humanitat.

Retorno, altre cop, a paraules de Roger-Pol Droit per marcar una conclusió a les meves raons:

“Al capdavant, en les religions, com en totes les coses essencials, hi ha evidentment el millor i el pitjor. El pitjor pot ser, per exemple, la ignorància, l'estretor d'esperit, el refús de tota crítica i de tota discussió, la certesa de tenir raó i de ser l'únic posseïdor de la veritat. És per tant, la intolerància, el fanatisme, la superstició. El millor és la caritat, la compassió, la solidaritat, la tolerància, el respecte als altres. És també la voluntat de fer el bé, el sentiment de justícia, la consciència de la bellesa de l'existència. Entre d'altres coses!”¹⁰

---

⁹ Ries, Julien (2008). *El sentido de lo sagrado en las culturas y en las religiones*. Barcelona: Ed. Azul S.C.P, p.19

¹⁰ Droit, R.P. Op.cit. 92